

dr hab. Roman Marcinkowski
Wydział Orientalistyczny
Uniwersytetu Warszawskiego

Opinia promotorska o rozprawie doktorskiej p. mgra Jakuba Pogonowskiego
pt. *Semickie podłoże językowe i kulturowe w greckim tekście listów Pawła z Tarsu*
w ujęciu konfrontatywnym z wczesnymi tekstami judaizmu

Mgr Jakub Pogonowski podjął się w swej rozprawie ważnego i odważnego zadania, przewartościowania sądów przypisujących Pawłowi z Tarsu silny antynomizm, próby ponownego zdefiniowania stanowiska, jakie zajmuje w tej kwestii Paweł oraz zaproponowania innego spojrzenia na istotę posłannictwa Apostoła. W tym celu dokonał analizy greckiego korpusu pism Pawła przez pryzmat języka i kultury hebrajskiej. Doktorant postawił tezę, że klasyczne ujęcia, koncentrując się zwykle na dociekaniach z zakresu filologii greckiej i teologii, w niewystarczającym stopniu uwzględniają kontekst epoki oraz środowiska językowego, w jakim narodził się ruch wyznawców Jezusa. Niniejsza praca wpisuje się w nurt badań nad Nowym Testamentem w kontekście judaizmu, Doktorant woli jednak w swej rozprawie określać tego rodzaju wpływy, jako kontekst hebrajski, co pozwala mu zawrzeć w jednym określeniu zarówno wpływy językowe, jak i kulturowe.

W pierwszej części rozdziału wprowadzającego Doktorant przedstawił ogólny obraz judaizmu drugiej świątyni wraz z opisem poszczególnych stronnictw, żeby w ten sposób ukazać centralną rolę Prawa Mojżeszowego we wszelkich formach religii Izraelitów w okresie drugiej świątyni. To wspiera jego argumentację podważającą zasadność tych odczytań pism Pawła, które zakładają zniesienie, unieważnienie bądź deprecjację praktyki przykazań zawartych w Torze. W tej części pracy mgr Jakub Pogonowski zamieszcza dodatkowo szczegółowy opis ukazujący pozabiblijną halachę jako wspólny komponent wszelkich nurtów judaizmu drugiej świątyni. W ten sposób Doktorant przygotował grunt pod jego główną tezę, mówiącą że *List do Galacjan*, wraz z omówionymi w pracy fragmentami innych pism należy traktować jako wypowiedzi podejmujące temat właściwej halachy, tzn. nie tego czy, a raczej, w jaki sposób należy praktykować to, co zostało nakazane przez Boga w Pięcioksięgu. Doktorant wskazuje, że Paweł podważa natchniony charakter halachy oponentów, zarzucając im innowacje wypaczające pierwotny zamysł Boga zawarty w Torze. Podkreśla, że to innowacje halachiczne są przedmiotem polemiki w wielu wypowiedziach Pawła tradycyjnie interpretowanych jako odnoszące się do legislacji biblijnej.

W omówieniu metodologii rozprawy wspomniane zostały również zmiany, jakie w czasach współczesnych zaszły w leksykologii Nowego Testamentu, przy czym na szczególnie istotne Doktorant wskazał posługiwanie się definicjami zamiast ekwiwalentów oraz konieczność szerszego uwzględnienia kontekstu w analizie semantycznej. Istotnym fragmentem stosowanego przez Doktoranta opisu leksykograficznego jest również pojęcie spójności semantycznej, które wymaga by, tekst uznany za koherentny, zawierał komponenty semantyczne łączące jego poszczególne części. W szerszym ujęciu, mowa tu również o spójności semantycznej z całym korpusem Nowego Testamentu, a także z kontekstem kulturowym Biblii Hebrajskiej oraz innych wczesnych tekstów judaizmu. Poszukiwania odczytań wzmacniających spójność semantyczną są w niniejszej rozprawie stałym motywem łączącym poszczególne rozdziały, zróżnicowane pod względem odniesień do dyscypliny stanowiącej centrum wywodu.

Rozdział pierwszy obejmuje szczegółową analizę leksykograficzną pierwszej części *Listu do Galacjan* (1:1-2:15), a jej celem jest możliwie wyczerpujący opis jednostek językowych, które zdaniem Doktoranta definiują główne płaszczyzny semantyczne. Kluczowym zadaniem realizowanym w tym rozdziale jest określenie planów semantycznych, które posłużą następnie do zdefiniowania głównych tematów podejmowanych w tekście. W tej części rozprawy omawiane są kolejno cztery plany semantyczne odnoszące się do: 1) *Dobrej Nowiny*, 2) relacji wertykalnej, 3) tradycji pozabiblijnej oraz 4) granicy między Izraelem a narodami. Tak określone plany semantyczne stanowią zdaniem Doktoranta swojego rodzaju szkielet, na którym zbudowany jest cały *List do Galacjan*. Stanowią one zarazem narzędzie do ustalania znaczeń leksemów wieloznacznych w dalszej części pracy, zarówno we wspomnianym tekście, jak i innych pismach Pawła podejmujących podobną tematykę. Ponadto, w trakcie analizy Doktorant wskazał wpływy języka hebrajskiego na grekę Pawła wraz z analizą przyczyny ich wystąpienia.

W rozdziale drugim rozważania skoncentrowane zostały głównie wokół znaczenia kluczowych w tekstach Pawła jednostek językowych podzielonych na cztery grupy. Mowa tu głównie o leksemach tłumaczonych zwykle jako „usprawiedliwić”, „wiara”, „łaska” i „prawo”. Doktorant omawia każdorazowo definicje hebrajskich leksemów, które w LXX przekładane są terminami greckimi będącymi przedmiotem analizy. Omówione zostały przypadki, gdy zastosowanie danego leksemu greckiego jako ekwiwalentu terminu hebrajskiego prowadzi do przesunięć semantycznych względem klasycznego uzusu greckiego.

Istotną część rozdziału drugiego Doktorant poświęcił dokumentowi znanemu jako

4QMMT. Jest to jedyny starożytny tekst, który zawiera wyrażenie będące ekwiwalentem kluczowej syntagmy tłumaczonej najczęściej jako „uczynki Prawa”. Doktorant przeprowadza tu szczegółową analizę Gal 2:15-2:21. W tym fragmencie występują cztery jednostki językowe, które w opinii wielu badaczy nabrały u Pawła wyspecjalizowanego znaczenia teologicznego, odmiennego od sposobu, w jaki były one używane w pogańskiej grece, LXX czy nawet NT. Zdaniem Jakuba Pogonowskiego konstatacje tego rodzaju są nieuzasadnione, dlatego też w tej części pracy przedstawia własne odczytanie omawianych wersetów na podstawie definicji ustalonych wcześniej.

W rozdziale trzecim Doktorant zajmuje się argumentacją Pawła w Gal 3-4, tu analiza nie skupia się jak w poprzednich rozdziałach na wątkach językoznawczych, ale na dociekanii sensu wypowiedzi Pawła w kontekście jego poglądów religijnych. W dociekaniach tych wykorzystane zostały jednak definicje kluczowych leksemów, co stanowi praktyczne zastosowanie analizy językoznawczej, jakiej poświęcona została pierwsza połowa rozprawy.

W rozdziale czwartym omówiony został końcowy fragment *Listu do Galacjan*. W tej części, podobnie jak w rozdziale trzecim, tekst analizowany jest pod kątem spójności z poprzednimi częściami. Głównym zadaniem, jaki postawił sobie Doktorant w tym rozdziale, jest przedstawienie odczytań, które potwierdzają tezę o tym, że hebrajskie wpływy kulturowe stanowią niezbędny pryzmat pozwalający na uchwycenie istoty wywodów Apostoła. Ta część pracy uzupełniona jest dwoma ekskursami, zawierającymi analizę *Listu do Filipian 3* oraz *Listu do Rzymian 4*. Ich głównym celem jest ukazanie interpretacji analizowanych fragmentów na podstawie wcześniejszych ustaleń.

Pracę zamyka rozdział podsumowujący ustalenia poczynione w pracy oraz przedstawiający dalsze perspektywy badawcze. Ponadto proponowane w niniejszej rozprawie interpretacje posłużyły Doktorantowi jako podstawa autorskiego tłumaczenia *Listu do Galacjan*, które wraz z parafrazą stanowi załącznik do niniejszej pracy.

Biorąc pod uwagę centralne miejsce Tory w religii Izraela Doktorant ukazał Pawła jako uczestnika debaty halachicznej dotyczącej właściwego praktykowania Tory, a nie jako proponenta jej zniesienia. Swoją argumentację wykazał w dużej mierze opierając się na opisanym w tym celu w pracy obrazie judaizmu drugiej świątyni, gdzie kluczowe debaty i podziały społeczne dotyczyły kwestii halachicznych. To właśnie różnice w tej sferze przyczyniły się znacząco do powstania stronnictw faryzeuszy, saduceuszy i eseneńczyków. Doktorant doszedł do wniosku, że ten pryzmat pozwala opisać Pawła w sposób bardziej spójny i pozbawiony sprzeczności, jakie niesie klasyczna interpretacja. Podjął się próby udowodnienia, że wiele podstawowych założeń interpretacyjnych w badaniach nad Pawłem

opiera się na błędnym odczytaniu informacji językowych oraz rzutującego na znaczenie poszczególnych wypowiedzi kontekstu kulturowego, w jakim powstawały omawiane teksty. Z tego właśnie względu, przedstawiając poszczególne interpretacje, szukał możliwych wpływów języka hebrajskiego oraz odniesień do debaty religijnej judaizmu drugiej świątyni. Ustalone w ten sposób komponenty semantyczne ujął w definicjach poszczególnych wyrażen opisywanych w niniejszej rozprawie. Istotne dla rozważań było również to, iż poszczególne dokumenty korpusu Pawłowego adresowane były do konkretnych społeczności i odnosiły się do sytuacji i problemów, z jakimi borykali się ich członkowie.

Doktorant przeciwstawia się apriorycznemu założeniu przypisującemu Pawłowi silny antynomizm, a dzięki wnikliwej analizie tekstów źródłowych oraz rzetelnemu prześledzeniu opracowań naukowych dowodzi słuszności postawionej tezy. Jako promotor rozprawy doktorskiej mgra Jakuba Pogonowskiego mogę stwierdzić, że Doktorant opracował temat wyczerpująco, rzetelnie i kompetentnie. Jasno określa cel i zakres swoich badań, swobodnie porusza się w materiale źródłowym (dotyczy to głównie greckiego tekstu listów Pawła z Tarsu, jak i źródeł semickich omawianego okresu, spisanych zwłaszcza w języku hebrajskim) i w licznych opracowaniach głównie w języku angielskim. Doktorant wykazał samodzielność sądów i dojrzałość naukową. Nie tylko rzetelnie analizuje i komentuje teksty źródłowe, ale też wyciąga wnioski, podejmuje dyskusję naukową z najlepszymi znawcami przedmiotu, stawia uzasadnione tezy. Praca doktorska, powstała na podstawie szczegółowych, wnikliwych analiz, oparta jest na rzetelnie rozpoznanym stanie badań i dobrze opanowanych narzędziach interpretacyjnych.

Choć sedno rozprawy stanowi wnikliwa analiza językoznawcza, a kluczowe argumenty polemizujące z obecnym paradygmatem naukowym zakorzenione są w metodologii współczesnego językoznawstwa, to jednak z racji podjętego tematu praca musiała przybrać charakter interdyscyplinarny, obejmując, oprócz językoznawstwa dziedziny takie jak filologia grecka, hebraistyka, biblistyka, judaistyka i religioznawstwo. Doktorant wykazał się dużą erudycją, nie tylko znajomością języków starożytnego Izraela w dobie narodzin chrześcijaństwa, ale także tła kulturowego omawianego okresu. Wskazać jednak należy, że poszczególne dziedziny nie mają tutaj statusu równorzędnego. Największa część pracy poświęcona jest badaniom językoznawczym, zwłaszcza dociekaniom semantycznym.

Prace doktorskie